

Олена Спицька

науковий співробітник науково-дослідного відділу
“Музей Української революції 1917–1921 років”,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
lena-spica@ukr.net

Olena Spytka

Research fellow of the Museum of the Ukrainian revolution 1917–1921 department,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919–1920 РР. ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

THE MINUTES OF UKRAINIAN DELEGATION MEETINGS AT 1919–1920 PARIS PEACE CONFERENCE AS THE HISTORICAL SOURCE

Анотація

Публікація висвітлює один із найскладніших періодів діяльності делегації УНР на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. Характеризує головні напрями цієї діяльності – намагання досягти визнання незалежності УНР провідними та іншими державами світу, врахування інтересів українського народу у ході повоєнних геополітичних змін у Центральній і Східній Європі, налагодження політичної, військової та торговельно-економічної співпраці з іншими країнами. На прикладі аналізу змісту протоколу засідання делегації від 6 червня 1919 р. проілюстровано комплекс проблем, що обговорювали члени делегації, – від складних політичних і зовнішньоекономічних питань до організаційних моментів, які мали важливе значення для ефективного виконання делегацією своїх завдань.

Ключові слова: Паризька мирна конференція, делегація, Антанта, УНР, Галичина, Польща, США

Summary

The article highlights one of the most complicated periods of the UPR delegation's work in the Paris Peace Conference 1919–1920. It describes the main activities of this work – efforts to gain UPR's independence recognition by leading states of the world; to get them to take into consideration interests of the Ukrainian people, because of the postwar geopolitical changes in Central Europe; to cooperate in political, military, commercial and economic fields with other countries. A range of problems has been illustrated using minutes of delegation meeting in June 6, 1919. The members of delegation discussed numerous problems: from complicated political and external economic questions to organizational moments, that were important for successful pursuance of the delegation's objectivities.

Keywords: Paris Peace Conference, delegation, Entente Alliance, UPR, Galicia (Halychyna), Poland, USA

Важливим і неоднозначним епізодом в історії визвольних змагань українського народу наприкінці другого десятиріччя ХХ ст. була участь об'єднаної делегації Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки у Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. (офіційна назва делегації – “Делегація об'єднаної УНР на мирову конференцію в Парижі”).

Паризька мирна конференція, що тривала від 18.01.1919 р. до 21.01.1920 р., була міжнародним форумом держав-переможниць у Першій світовій війні 1914–1918 рр. Під час конференції було розроблено п'ять мирних договорів із країнами Четверного союзу (Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією, Туреччиною), що зазнали поразки у війні. Ці договори, під-

писання яких розтягнулося в часі, заклали фундамент Версальської системи міжнародних відносин. 28.06.1919 р. був підписаний Версальський мирний договір між країнами Антанти та Німеччиною. В інших договорах було зафіксовано державні кордони, що виникли внаслідок розвалу колишніх багатонаціональних імперій (Австро-Угорської, Османської та Російської) і утворення нових національних держав у Центрально-Східній Європі. За Сен-Жерменським мирним договором з Австрією від 10.09.1919 р. припинила існування Австро-Угорська монархія. 27.11.1919 р. був підписаний Нейїський мирний договір із Болгарією, 04.06.1920 р. – Тріанонський мирний договір з Угорщиною, а 10.08.1920 р. – Севрський договір з Туреччиною, за яким відбувався поділ колишньої Османської імперії. Важливим підсумком конференції стало утворення незалежної Польщі, однак її кордони охоплювали частину німецьких, чеських і українських земель, що спричинило в майбутньому гострі міжнародні суперечки.

Головну роль у процесі прийняття рішень відіграла “Рада трьох” (прем’єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд-Джордж, прем’єр-міністр Франції Ж. Клемансо і президент США Т. В. Вілсон). До керівних органів Паризької мирної конференції належали “Рада чотирьох” (у складі названих діячів та прем’єр-міністра Італії В. Е. Орландо), “Рада п’яти” (членами якої були міністри закордонних справ Великої Британії, Франції, США, Італії, а також колишній прем’єр-міністр Японії С. Кіммоті) і “Рада десяти” (до її складу входили по два представники від кожної з названих вище держав). Інші союзники Антанти у деяких випадках викладали в меморандумах на адресу керівних органів власну позицію або на пленарних засіданнях погоджувалися із сепаратно виробленими рішеннями великих держав¹.

Під час тривалих дебатів та обговорення мирних договорів із переможеними країнами (на конференції було утворено 52 комісії з підготовки умов договорів з окремих проблем) виникли серйозні суперечності між інтересами основних учасників переговорів, проте в більшості випадків було досягнуто компромісів. Підготовка договорів формально відбувалася на основі “14 пунктів президента Вілсона”, тобто при визначенні кордонів повоєнної Європи потрібно було виходити з принципу національності й самовизначення, а головною умовою повоєнного устрою мало стати створення більш справедливого і демократичного порядку, який би виключав повторення світової війни і забезпечив мир через роззброєння та заснування Ліги Націй як інструменту миру. 28.04.1919 р. був затверджений Статут Ліги Націй, який увійшов як складова частина до всіх мирних договорів.

На конференцію було запрошено делегації з 27 країн, з яких 10 брали безпосередню участь у війні, 14 формально перебували у стані війни, а також три новостворені держави (Польща, Чехо-Словаччина, Королівство сербів, хорватів і словенців). Радянську Росію та національні державні утворення, що виникли на теренах колишньої Російської імперії, у тому числі УНР, до участі в роботі конференції не було запрошено.

Щоб отримати офіційне запрошення на конференцію, аби відстояти національні інтереси і державність українців, уряди УНР та ЗУНР доклали значних зусиль, проте їхнє звернення залишилися поза увагою організаторів. За цих умов 29.12.1918 р. Рада Народних Міністрів УНР на чолі з В. Чехівським прийняла рішення про відправлення на конференцію делегації УНР, яке офіційно було затверджене 10.01.1919 р. спеціальним законом. До складу делегації, загальна чисельність якої становила понад 75 осіб, входили: Г. Сидоренко² (голова), А. Петру-

¹ Енциклопедія історії України. – К.: Наук. думка, 2011. – Т. 8. – С. 65. Про суперечки між лідерами провідних держав, у тому числі і з українського питання, а також про інші фактори, що впливали на діяльність української делегації під час конференції див.: Довідник з історії України (А–Я) / заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуст. – Вид. 2-ге, доопрац. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – С. 556–557.

² Сидоренко Григорій Микитович (1847–1924) – укр. політ. діяч, дипломат, інженер шляхів сполучення. У 1917 р. – член УЦР, у лютому-квітні 1918 р. – міністр пошт і телеграфу УНР, згодом – член Президії Всеукр. союзу земель, делегат Укр. нац. союзу на переговорах із представниками Антанти в Ясах. У січні-серпні 1919 р. – голова делегації УНР на Паризькій мир. конф. 3 1919 р. – посол УНР в Австрії. Від 1923 р. – директор бібліотеки Укр. господар. академії в Подебрадах (Чехія).

шевич³ (перший секретар), П. Дідушок⁴ (секретар), Б. Матюшенко⁵, О. Севрюк⁶, О. Шульгін⁷, А. Марголін⁸, М. Кушнір⁹, Д. Ісаєвич¹⁰ та інші. Заступником голови делегації був державний секретар закордонних справ ЗУНР (з 22.01.1919 р. – Західної області УНР) В. Панейко¹¹. До

³ Петрушевич Антін Євгенович (1892–1941?) – син керівника ЗУНР Є. Петрушевича. Під час Першої світової війни навчався у Віденському ун-ті. Брав участь у зовнішньополіт. діяльності ЗУНР, член укр. делегації на Паризькій мир. конф. 3 1920 р. – у еміграції (Австрія). Наприкінці 1930-х рр. працював у рад. торговельному представництві у Ковно (Каунас, Литва).

⁴ Дідушок Петро Федорович (1889–1937) – укр. громад. і політ. діяч, дипломат. Під час Першої світової війни – четар у складі Легіону УСС. 30.09.1916 р. потрапив до рос. полону. Наприкінці 1917 р. повернувся в Україну. У 1918 р. – секретар Укр. нац. союзу, згодом – секретар Директорії УНР. У січні-червні 1919 р. – секретар делегації УНР на Паризькій мир. конф. У серпні 1919 р. брав участь у Міжнар. соц. конгресі в Люцерні (Швейцарія). З 1920 р. – секретар закордон. бюро УСДРП у Берліні. Згодом переїхав до СРСР, вступив до ком. партії, з 1930 р. – начальник Інозем. відділу Голов. управління Цивіл. повітр. флоту СРСР (Москва). 04.12.1934 р. заарештований органами НКВС за звинуваченням у причетності до ОУН. 26.03.1935 р. засуджений до 5 років таборів і відправлений на Соловки. За рішенням трійки при УНКВС по Ленінградській обл. від 09.10.1937 р. розстріляний 03.11.1937 р. в Карелії (Росія).

⁵ Матюшенко Борис Павлович (1883–1944) – укр. громад. і політ. діяч, д-р медицини, проф., Член УСДРП. Під час Першої світової війни – військ. лікар у рос. армії. У 1917 р. очолив медично-санітарну управу при ген. секретаріаті внутр. справ УЦР. У 1918 р. – зав. департаменту здоров'я М-ва здоров'я та опікування Укр. Держави (УД), міністр здоров'я та опікування УНР. Член делегації УНР на Паризькій мир. конф., голова дип. місії УНР у Бельгії. У серпні 1919 р. брав участь у Міжнар. соц. конгресі в Люцерні (Швейцарія), на якому УНР була визнана суверенною державою. У 1920–1921 рр. очолював Закордон. бюро Укр. Червоного Хреста. Член Закордон. делегації УСДРП. Згодом – викладач Укр. вільного ун-ту (УВУ) у Празі, один із фундаторів Укр. господар. академії в Подєбрадах. У 1923–1935 рр. очолював Спілку укр. лікарів Чехословацької Республіки.

⁶ Севрюк Олександр Олександрович (1883–1993) – укр. дипломат часів Укр. революції 1917–1921 рр., член партії есерів, громад. і політ. діяч. У 1918 р. – член укр. делегації у Бересті, посол УНР у Берліні. У 1919 р. – член делегації УНР на Паризькій мир. конф., згодом посол у Римі. У 1920–1941 рр. – в еміграції в Парижі та Німеччині.

⁷ Шульгін Олександр Якович (1889–1960) – укр. громад. і політ. діяч, історик, публіцист. Член ТУП (згодом – УПСФ). У 1917 р. – член УЦР, ген. секретар міжнар. справ. У 1918 р. – посол УНР у Болгарії. У 1919 р. – член делегації УНР на Паризькій мир. конф. Голова укр. делегації на 1-й асамблеї Ліги Націй у Женеві. У 1921 р. очолив Надзвичайну дип. місію УНР у Парижі. Брав участь у емігрантських урядах УНР.

⁸ Марголін Арнольд Давидович (1877–1956) – укр. громад. і політ. діяч, юрист, дипломат. Член УПСФ. З березня 1918 р. – член Ген. суду УНР та УД. У 1919 р. – заст. міністра закордон. справ УНР, учасник переговорів з представниками Антанти в Одесі, член делегації УНР на Паризькій мир. конф., до листопада 1920 р. очолював дип. місію УНР в Лондоні. З 1922 р. – у еміграції в США.

⁹ Кушнір Макар Олександрович (1890–1951) – укр. громад. і політ. діяч, журналіст. У 1917 р. – член ЦК УПСФ, член УЦР і представник УПСФ у Малій раді. У 1917–1919 рр. – співробітник газет “Нова рада” і “Трибуна”. Член делегації УНР на Паризькій мир. конф. З 1920 р. – у еміграції (Франція, Австрія). Займався видавничою та громад. діяльністю. Один із засновників Організації укр. націоналістів (1929), член Проводу ОУН (до 1938).

¹⁰ Ісаєвич Дмитро Григорович (1889–1973) – укр. громад. і політ. діяч, журналіст. У 1917–1918 р. – член ЦК УПСР, ЦК Селян. спілки, УЦР і Малої ради, депутат Всерос. Установчих зборів, член делегації УД на переговорах з РСФРР. З січня 1919 р. – економ. радник делегації УНР на Паризькій мир. конф. У червні 1919 р. брав участь у Міжнар. кооператив. конгресі в Парижі, у серпні – у Міжнар. соц. конгресі в Люцерні (Швейцарія). З 1920 р. – у еміграції, працював в Укр. соціол. ін-ті в Празі (Чехія). Член закордон. представництва УПСР. З 1930 р. – журналіст у Луцьку.

¹¹ Панейко Василь Лукич (1883–1956) – укр. громад. і політ. діяч, дипломат, публіцист. Член УНДП. У 1912–1918 рр. – голов. редактор газ. “Діло” та тижневика “Ukrainische Korrespondenz”, з 1915 р. – член Загальної укр. ради у Відні. З листопада 1918 р. – держсекретар зовнішніх справ ЗУНР. У 1919 р. – заст. голови, з грудня – голова делегації ЗУНР на Паризькій мир. конф. Згодом – паризький кореспондент газ. “Діло”. У 1925 р. повернувся до Львова, у 1926 р. – знову до Парижа, незабаром відійшов від політики. У 1945 р. емігрував до США, у 1955 р. переїхав до Венесуели.

складу делегації ЗУНР увійшли також С. Томашівський¹², М. Лозинський¹³, М. Рудницький¹⁴, О. Кульчицький¹⁵ та державний секретар військових справ ЗУНР полковник Д. Вітовський¹⁶. До об'єднаної делегації приєдналася також делегація українців із Північної Америки – О. Мегас¹⁷ та І. Петрушевич¹⁸.

20.01.1919 р., тобто вже після початку роботи конференції, до Парижу змогли дістатися тільки голова делегації Г. Сидоренко та його перший секретар А. Петрушевич, а решта посланців прибули значно пізніше. Пояснюється це тим, що французький уряд досить довго не давав дозволу на в'їзд, і тому представники УНР змушені були зупинитися у Швейцарії, де провели кілька попередніх нарад. З огляду на це, а також на те, що українська делегація так і не була визнана й могла розраховувати лише на неофіційні зустрічі з іншими делегаціями, обговорення на конференції наслідків розпаду Російської імперії та Австро-Угорщини відбувалося без урахування українських інтересів. Посилання українських дипломатів на тези президента США В. Вілсона про право націй на самовизначення не знаходили розуміння.

Політика щодо України формувалася на основі підтримки країнами Антанти польської сторони під час польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр., а також надання допомоги російським білогвардійським арміям А. Денікіна та П. Врангеля. Представники діаспори О. Мегас та І. Петрушевич мали контакти з прем'єр-міністром Канади Р. Боденом, а через нього – й з британським прем'єром. Завдяки цьому В. Вілсон і Д. Ллойд-Джордж не завжди підтримували позицію Ж. Клемансо стосовно зазіхань Польщі на землі Східної Галичини. Однак

¹² Томашівський Степан Теодорович (1875–1930) – укр. історик, публіцист і політик. У 1913–1915 рр. – голова Наук. тов-ва ім. Т. Шевченка (НТШ). У 1914–1918 рр. – член Бойової управи Легіону Укр. січових стрільців (УСС) у складі австро-угорської армії. У 1919 р. – член дип. місії УНР у Швейцарії, радник делегації УНР на Паризькій мир. конф., організатор Укр. нац. комітету в Парижі. З червня 1920 р. – в. о. голови делегації ЗУНР на Паризькій мир. конф., голова дип. місії ЗУНР у Лондоні. 14.05.1920 р. подав керівникам Антанти меморіал щодо утворення нейтральної незалежної держави – Укр. Галицької Республіки (Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Закарпатська Русь і Лемківщина). У 1921–1925 рр. займався видавничою діяльністю у Німеччині, з 1928 р. – викладач Ягеллонського ун-ту у Кракові (Польща).

¹³ Лозинський Михайло Михайлович (1880–1937) – укр. політ. діяч, дипломат, публіцист, перекладач, правознавець. Член Укр. нац. ради ЗУНР, у лютому 1919 р. – член делегації на переговорах з місією Антанти. З березня 1919 р. – товариш (заст.) держсекретаря закордон. справ Західної області (ЗО) УНР, член делегації на переговорах з укладання укр.-пол. перемир'я та член делегації УНР на Паризькій мир. конф. У 1921–1927 рр. – проф. УВУ у Празі (Чехія). Згодом переїхав до УСРР, керував кафедрою права Ін-ту господарства у Харкові. У 1939 р. заарештований органами НКВС, засуджений, помер на засланні на Північному Уралі.

¹⁴ Рудницький Михайло Іванович (1889–1975) – укр. літературознавець, письменник, поет, перекладач. Д-р філософії, дійсний член НТШ. У 1915–1918 рр. – вчитель, доц. Укр. народ. ун-ту Св. Володимира у Києві. У грудні 1928 р. виїхав до Парижа. З 29.03.1919 р. – секретар дип. місії УНР в Парижі. У листопаді 1920 – серпні 1921 р. проживав у Лондоні, потім повернувся до Парижа, у 1922 р. – до Львова. Займався викладацькою, видавничою та наук. діяльністю, зокрема, з кінця 1939 р. викладав у Львів. Держ. ун-ті ім. І. Франка.

¹⁵ Кульчицький Олександр Юліанович (Олександр Шумило фон Кульчицький) (1895–1980) – укр. філософ, психолог, соціолог, організатор вищої школи й науки, педагог, публіцист, громад. і культур. діяч укр. діаспори. Освіту здобував спочатку у Львів. ун-ті (1913–1914, 1924–1926), потім в Ун-ті Сорбонни (1919–1920), і Ягеллонському ун-ті (1930–1932). Під час навчання вів активне громад. та політ. життя, був обраний делегатом від студентів до Укр. Нац. Ради, під час Паризької мир. конф. був у складі дип. місії ЗУНР.

¹⁶ Вітовський Дмитро Дмитрович (1887–1919) – укр. політ. і військ. діяч. Член Голов. управи УРП. Під час Першої світової війни – сотник Легіону УСС. Один із керівників повстання, організованого 01.11.1918 р. Укр. Нац. Радою (УНРадою) у Львові та інших місцях з метою встановлення влади Укр. Держави колишніх австро-угорських земель (з 13 листопада – ЗУНР). Командир збройн. сил ЗУНР, держ. секретар військ. справ ЗУНР (до 13.02.1919 р.), полковник. З травня 1919 р. – член укр. делегації на Паризькій мир. конф. Загинув в авіакатастрофі під Ратибором (Сілезія) 02.08.1919 р.

¹⁷ Мегас Осип (1884–1955) – громад. діяч у Канаді, куди прибув з Галичини; у 1906 р. – редактор “Канадійського Фармера”, у 1919 р. – делегат Укр. Горожанського комітету в Канаді на Мірову конф. в Парижі, з 1921 р. – лікар в Едмонтоні, автор книги “Трагедія Галицької України”.

¹⁸ Петрушевич Іван (1875–1950) – укр. письменник, сценарист, перекладач, громад. і культур. діяч. Брав участь у діяльності кооперативних установ Галичини, Англії, Канади, представляв Галичину на міжнар. кооперативних конгресах. З 1913 р. – у еміграції (Канада). У 1920–1923 рр. співпрацював з дип. місіями УНР, був секретарем представництва ЗУНР у Лондоні. З 1925 р. жив у США, працював сценаристом у Голлівуді.

25.06.1919 р. лідери великих країн ухвалили рішення дозволити польським військам окупувати Східну Галичину до р. Збруч, що означало повну ліквідацію існування ЗУНР (ЗО УНР) та введення цивільної адміністрації на цій території. Внаслідок утвердження в Європі повоєнної Версальської системи міжнародних відносин, українські землі були розділені між чотирма державами: Наддніпрянська Україна була окупована більшовиками та включена до складу утвореного в 1922 р. Радянського Союзу; Галичина та Західна Волинь опинилися у складі Польщі; Північна Буковина та Південна Бессарабія стали частинами Румунії, а Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини.

Українська делегація представників УНР та ЗУНР, яка працювала на цій конференції, стала найважливішим українським представництвом за кордоном у 1919–1920 рр. Делегація отримала інструкції домагатися визнання незалежності УНР, виведення з української території іноземних військ, надання Антантою допомоги в боротьбі проти більшовиків Росії та Добровольчої армії генерала А. Денікіна. Крім цього, навесні 1919 р. до Парижа прибула спеціальна делегація на чолі з Д. Вітовським та М. Лозинським, яка за дорученням Державного секретаріату ЗО УНР мала домагатися припинення агресії Польщі проти ЗО УНР. Проте позицію українців ускладнювалася не тільки несприятливими об'єктивними факторами, але й наявністю суб'єктивних: недоліком присутності на конференції великої кількості членів делегації була розбіжність їхніх поглядів, зокрема, тому, що деякі з них вважали себе насамперед представниками певного регіону чи групи.

Важливим історичним джерелом для вивчення усіх особливостей діяльності делегації є протоколи її засідань під час Паризької мирної конференції. У Державному архіві Російської Федерації зберігається низка фондів державних інституцій УНР, зокрема, “Дипломатична місія УНР в Парижі” (Р-6275) та “Делегація УНР на Мирній конференції в Парижі” (Р-7027)¹⁹. Проте в опублікованих документальних зібраннях, у тому числі й тій, де міститься наведена інформація, жоден протокол засідання української делегації не представлений.

Водночас у Києві, у бібліотеці ім. О. Ольжича, зберігаються у стані розсипу ймовірно другі чи треті примірники десяти протоколів за 04–24.06.1919 р. Їхній загальний обсяг становить 70 машинописних сторінок розміром 21x34 см. На загальній обкладинці з пожовклого білого паперу надруковано: “Протоколи засідань Колегії Делегації У. Н. Р. в Парижі від 4-го до 24-го червня 1919 р.” Протоколи в цілому невеликі і різняться за обсягом – від 1 до 8 сторінок. Відповідно, вони мають різне інформаційне наповнення – від вирішення вузьких організаційних моментів до обговорення питань міжнародного політичного становища. Це дає можливість відстежити цілий комплекс проблем, з яким доводилося стикатися керівникам і членам делегації. Особливий інтерес представляють відверті дискусії членів делегації, що дають змогу побачити моменти у політичних поглядах на майбутнє України, що єднали і роз'єднували членів делегації, а також нюанси міжособистісних стосунків. Протоколи надають доволі унікальну інформацію про вплив драматичних подій на теренах України на психологічний стан членів делегації. Введення протоколів до широкого обігу та уважне їх вивчення фахівцями безумовно сприятиме формуванню більш цілісної та об'єктивної характеристики діяльності української делегації під час Паризької мирної конференції, а також оцінки результатів цієї діяльності у широкому історичному контексті.

Протоколи подаються з максимальним збереженням мови оригіналу та мінімальними правками наявних граматичних помилок. У примітках наведено пояснення щодо окремих слів – запозичень з інших мов. Для більшості згаданих у протоколах осіб надано стислі біографічні відомості, але про деяких із них поки не вдалося знайти достовірної інформації. Автор буде вдячна за будь-яку допомогу з цього та інших питань, пов'язаних із публікацією протоколів.

¹⁹ Див.: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали / упоряд. док.: Андрієвська Л. В. [та ін.]; редкол.: К. І. Грищенко (голова) [та ін.]. – К.: Вид-во гум. л-ри, 2010. – С. 28.

Для характеристики інформаційного потенціалу протоколів, їхньої структури та характеру обговорення питань учасниками засідань наведемо стислий виклад другого за хронологією протоколу.

Під час засідання 06.06.1919 р. було розглянуто три питання: 1) про сучасне політичне становище; 2) про укладання торговельного договору із США; 3) організаційні справи.

Розгляд першого питання почався з викладення інформації, яку В. Панейко отримав в результаті контактів з членами делегацій США, Великої Британії та Італії, про те, що у пропозиціях Антанти до тексту мирного договору з Австрією українське питання (щодо Буковини і Галичини) вирішене без урахування інтересів України. Буковину поділили на дві частини, одна з яких – до р. Прут з м. Чернівці – мала відійти до Румунії, а друга частина Буковини і Галичина мали потрапити під безпосередній контроль Антанти (у який спосіб це мало відбутися В. Панейко або не знав, або не зазначив).

За словами В. Панейка, він висловив протест італійцям з приводу підтримки рішення про надання полякам важкої артилерії. Італійці відповіли, що це трапилося внаслідок непорозуміння, і вони вживатимуть усіх заходів щодо врегулювання цього питання.

В. Панейко зажадав від своїх співрозмовників – членів зазначених трьох делегацій – підтримки рішення про припинення походу поляків на Галичину. Йому було заявлено, що поляки вже отримали наказ припинити похід. Чи відповідало це дійсності? В. Панейко вважав, що польсько-український збройний конфлікт припинити було вже неможливо, однак висловив протест представникам Антанти щодо цього кровопролиття. Його запевнили, що зайняття поляками Галичини ще не означає вирішення питання про її приналежність до Польщі і що при всіх делегаціях створено комісії, які займаються вивченням цього питання.

Цікавою виглядала пропозиція, яку, за словами В. Панейка, висунули члени американської делегації. Вони рекомендували ініціювати питання про створення комісії з незалежних вчених, яку б направили до Галичини для вивчення реального становища в регіоні, оскільки польська сторона подавала фальшиві дані і таким чином дезорієнтувала союзників. З цього приводу він також зазначив, що українська сторона надавала статистичні дані щодо Східної Галичини і сподівалася, що це дозволить досягти бажаного результату. Не менш цікавими були відомості про наявність у союзників плану так званої нейтралізації Галичини, за яким на чолі країни мав стати представник США як комісар з правами голови держави.

Згідно з інформацією, отриманою В. Панейком від співрозмовників, питання щодо майбутнього колишніх Російської та Австро-Угорської імперій ще не скоро будуть вирішені, оскільки провідні країни Антанти не дійшли єдиної думки щодо цього.

В. Панейко звернув окрему увагу на свою зустріч із французькими вченими Ш. Сеньбосом²⁰ та П. Пенлеве²¹, які розповіли йому, що є група людей, котрі не задоволені політикою тогочасного французького уряду щодо створення так званої великої Польщі та відновлення єдиної Росії. Але В. Панейко ставив під сумнів серйозність їхніх переконань і сприймав це тільки як тактичний хід невеликої групи людей, що не мала істотного впливу.

С. Шелухін²² поінформував присутніх про те, що до його рук потрапило листування ко-

²⁰ Сеньбос (Сеньбос) Шарль (1854–1942) – франц. історик, проф., викладач Сорбонни. Автор статті про Україну “Одна поневолена нація” (1913), надрукованої в журн. “Аннали національностей” (ред. Ж. Полісьє).

²¹ Пенлеве Поль (1863–1933) – франц. математик і політик, д-р матем. наук (1887), член Паризької акад. наук (1900), член-кор. АН СРСР (1924). У 1915–1916 рр. – міністр освіти і винаходів, у березні – листопаді 1917 р. – військ. міністр, 12.09. – 13.11.1917 р. та 17.04– 22.11.1925 р. – прем’єр-міністр Франції.

²² Шелухін Сергій Павлович (1864–1938) – укр. вчений, юрист, історик, громад. і політ. діяч, дипломат. Член Укр. демократично-радикал. партії (УДРП, з червня 1917 р. – Укр. партія соціалістів-федералістів, УПСФ), член Укр. Центр. ради (УЦР), ген. суддя УНР, міністр судових справ УНР (лютий – квітень 1918 р.), член Держ. сенату, голова делегації УД на переговорах з РСФРР (травень – жовтень 1918 р.). До 13.02.1919 р. – в. о. міністра юстиції УНР, член делегації УНР на Паризькій мир. конф. 3 1921 р. – у еміграції (Австрія, Чехословаччина). Займався викладацькою, наук. та громад. діяльністю.

лишнього міністра закордонних справ Росії (1910–1916), а з серпня 1918 р. – одного з провідних дипломатичних представників російського Білого руху в Парижі С. Сазонова²³ із союзниками за 1915 рік. На думку С. Шелухіна, у середині 1919 р. втілювалися в життя попередні домовленості між членами Антанти щодо передачі Бессарабії та частини Буковини Румунії та відбудови так званої великої Польщі.

С. Шелухін також повідомив інформацію, яку отримав від американських представників: у союзників існував план зайняття чехами Галичини, проте конфлікт між чехами й мадярами, з одного боку, і загострення відносин між чехами й поляками – з другого, не давали змоги його реалізувати. Тож дозвіл на захоплення чехами Галичини став би провокацією проти поляків і послабив би фронт проти Німеччини.

Виступ О. Шульгіна свідчив про його пригнічений психологічний стан. Він був переконаний у тому, що Антанта реалізує свої геополітичні плани щодо відбудови великої Польщі та старої Росії. Але він зауважив, що, коли ці намагання дійдуть до повного абсурду, тоді союзники розпочнуть серйозні переговори із українськими представниками, чого досі не було.

Натомість виступ А. Марголіна був значно оптимістичнішим. Він розповів про свої переговори з представниками громадських і комерційних кіл Франції, які останнім часом почали обговорювати з ним конкретні справи і висувати відповідні пропозиції. Йшлося про торговельні відносини й концесії. У А. Марголіна склалося враження, що на краще змінилося ставлення до українських представників, а один впливовий комерсант навіть заявив про можливість, за словами А. Марголіна, “нашого визнання”.

Суперечливе враження залишилося у А. Марголіна від переговорів з російськими представниками. Під час спілкування з російськими есерами М. Авксентієвим та М. Вишняком щодо політичного порозуміння і розробки спільної тактики протистояння одному з лідерів Білого руху адміралові О. Колчаку його співрозмовники висловили чітку позицію, що вони наполягатимуть на вирішенні національного питання Всеросійськими Установчими Зборами. Оскільки за таких умов прийняття рішення на користь українців було нездійсненним, то А. Марголін та інші українські представники припинили подальші переговори з ними. А. Марголін дійшов висновку, що з так званою російською демократією неможливо домовитися. Це було підтвердженням відомої тези В. Винниченка про те, що “російська демократія закінчується там, де починається українське питання”.

Проте від спілкування з колишнім кадетом і членом російської Державної думи В. Маклаковим²⁴ у А. Марголіна залишилося досить позитивне враження. За словами українця, його співрозмовник поставився дуже серйозно до плану порозуміння й подальших спільних дій з українцями і вважав, що майбутній російський уряд мав дійти згоди з окремими народами старої Росії.

Б. Матюшенко підтвердив інформацію, яку надав учасникам засідання В. Панейко, щодо подальшої долі Галичини. Привертає увагу джерело інформації, на яке посилався Б. Матюшенко. За його словами, він мав розмову з одним із секретарів Мирної конференції, який підтвердив, що справа Галичини та польсько-українського конфлікту була предметом кількох нарад “Ради чотирьох” і мирної конференції. Це питання розглядали суто в контексті поточної ситу-

²³ Сазонов Сергій Дмитрович (1860–1927) – рос. політик. У 1910–1916 рр. – міністр закордон. справ Росії. З серпня 1918 р. – активний діяч рос. Білого руху, член Особливої наради при Головнокомандувачі Зброй. силами Півдня Росії, міністр закордон. справ в уряді О. В. Колчака і А. І. Денікіна, член Рос. політ. наради, створеної в Парижі для представництва рос. закордон. структур, що не визнали рад. влади.

²⁴ Маклаков Василь Олексійович (1869–1957) – рос. громад. і політ. діяч, адвокат. Член Конституційно-демократ. партії, депутат Держ. думи II–IV скликань. Після Лютневої революції 1917 р. – комісар Тимчас. комітету Держ. думи в М-ві юстиції, голова юрид. ради при Тимчас. уряді, член Особливої наради для вироблення проекту Положення про вибори до Всерос. Установчих зборів, член Всерос. комісії у справах про вибори до Установч. зборів. З жовтня 1917 р. – посол Росії у Франції, звільнений наркомом закордон. справ Л. Троцьким. Активний учасник Білого руху, член Рос. політ. наради в Парижі.

ації, і ніяких побоювань щодо остаточного захоплення поляками Східної Галичини, а Румунією – всієї Буковини не висловлювалося. Дискусійним було лише питання щодо приналежності м. Львова, зокрема, розглядалася можливість його передачі полякам. У цілому учасники мирної конференції у своїх міркуваннях керувалися позицією єдності українських земель. При цьому звучали припущення, що територія Східної Галичини увійде разом з Великою Україною до складу Російської Федерації.

Б. Матюшенко дещо конкретизував інформацію В. Панейка про можливе зайняття чехами Галичини. За словами секретаря конференції, це питання було ініційоване “галицьким секретаріатом” (йшлося про Державний секретаріат ЗУНР – ЗО УНР), але було “ірреальним”. На підтвердження слів В. Панейка щодо “нейтралізації Галичини” Б. Матюшенко зазначив, що, за словами секретаря конференції, це могло відбутися під контролем Ліги Народів (Ліги Націй).

На думку Б. Матюшенка, поляки через дії у Галичині дещо втратили свій політичний вплив на конференції, учасники якої почали ставити питання про припинення постачання зброї та продовольства до Польщі. Але для нейтралізації цих ініціатив поляки вмילו використовували потенційну загрозу з боку Німеччини. Тим не менш, на вимогу конференції армія генерала Ю. Галлера мала бути виведена з Галичини. Для вирішення питання Галичини секретар конференції, на якого посилався Б. Матюшенко, радив звернутися до американських представників, насамперед, до генерала Л. Боти, і направити відповідну ноту президенту США В. Вілсону.

Ще один учасник засідання – д-р Зархі²⁵ – розповів про своє відвідування однієї з делегацій, де мав змогу ознайомитися з текстом ноти Антанти до адмірала О. Колчака. Доповідач зазначив, що у ноті не було згадок про Україну і Білорусь. Він також довідався, що запланований наступ фінських та білогвардійських військ на більшовицький Петроград було затримано через заперечення адмірала О. Колчака щодо першочергового вступу фінських військ до міста та невизнання ним державної самостійності Фінляндії. За отриманою у делегації інформацією, США також не погоджувалися з планом походу на Петроград, оскільки на той момент уже отримали від більшовицького уряду великі концесії у Росії.

За підсумками розгляду першого питання було прийнято постанову, згідно з якою належало домогтися через генерала Л. Боту зустрічі з президентом США В. Вілсоном; разом з представниками інших державних формувань на території колишньої Російської імперії підготувати спільну ноту до адмірала О. Колчака щодо визнання їхньої самостійності.

Друге питання, що було розглянуто членами делегації 06.06.1919 р., – укладання торговельного договору із США. Доповідач із цього питання, С. Шелухін, повідомив про те, що переговори з американською стороною закінчено, всі необхідні документи підготовлено. Українська сторона склала список товарів, необхідних для задоволення потреб України, на загальну суму 10 млн доларів США. Американська сторона, зі свого боку, надавала кредит на зазначену суму. Торговельний договір підписали два члени української делегації – В. Тимошенко та І. Петрушевич, два представники американської сторони та один представник Франції.

Третє питання, на перший погляд, мало суто технічне значення. Але це лише так здається. Під час його обговорення стало помітно багато болючих проблем у діяльності української делегації – брак єдності й координації, сепаратистські тенденції з боку керівників західноукраїнської частини делегації В. Панейка і С. Томашівського, певне аматорство у діловодстві, що впливало на якість дипломатичних документів, тощо.

У інших протоколах зафіксовано подальше обговорення членами делегації зазначених політичних, зовнішньоекономічних (у тому числі фінансових), організаційних та інших питань. Вони суттєво доповнюють вже відомі історичні джерела (здебільшого мемуарного характеру)

²⁵ Зархій (Зархі) Сергій – працівник посольства УНР в Лондоні (Велика Британія), член делегації УНР на Паризькій мир. конф.

важливою документальною конкретно-історичною інформацією. Введення їх до наукового обігу на сторінках спеціалізованого видання Інституту історії України НАН України сприятиме подальшим науковим дослідженням цієї важливої теми з історії Української революції 1917–1921 рр.